

„Second life. Cyfryzacja i promocja zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego via Nowe Media - wymiana najlepszych praktyk między muzeami z Liechtensteinu, Norwegii i Polski”

Janusz Nowak

st. kustosz dypl.

Muzeum Narodowe w Krakowie

***Strategia digitalizacji, upowszechniania i promocji spuścizny
Józefa Czapskiego
w Pawilonie Józefa Czapskiego***

opracowanie w ramach Projektu:

„Second life. Cyfryzacja i promocja zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego via Nowe Media - wymiana najlepszych praktyk między muzeami z Liechtensteinu, Norwegii i Polski”

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

Wstęp

22 kwietnia 2016 r. Muzeum Narodowe w Krakowie zrealizowało jeden z kluczowych swoich projektów prowadzonych w ostatnich latach w postaci budowy *Pawilonu Józefa Czapskiego* (zw. dalej PJC) i jego wyposażenia na zapleczu budynku przy ulicy Piłsudskiego 14, wraz z ogrodem przylegającym do muru posesji ul. Smoleńsk. W zamierzeniu PJC służyć ma prowadzonej działalności kulturalnej Muzeum poprzez popularyzację postaci Józefa Czapskiego - wybitnego intelektualisty XX wieku, malarza, pisarza, oficera 2 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, współtwórcy miesięcznika „Kultura” paryska, mieszkańca siedziby „Kultury” w Maisons-Laffitte pod Paryżem oraz jego wszechstronnej twórczości malarskiej, publicystycznej i literackiej.

W sali II piętra PJC znalazło się miejsce na stałą salę ekspozycyjną prezentującą życie, twórczość i działalność Józefa Czapskiego w kontekście tragicznych wydarzeń XX wieku w postaci oryginalnych eksponatów i z wykorzystaniem najnowocześniejszych technik multimedialnych.

Część II piętra PJC zajmuje *Pokój Józefa Czapskiego* przeniesiony w skali 1:1, będący odwzorowaniem jego pokoju „na piętrze” z siedziby „Kultury” w Maisons-Laffitte z oryginalnym wyposażeniem, pamiątkami - artefaktami należącymi do bogatej spuścizny Józefa Czapskiego.

Sala ekspozycyjna I piętra PJC przeznaczona jest na wystawy czasowe, zaprojektowana w ten sposób, by dawała możliwości jej powiększenia i służyła do wykładów, promocji książek dotyczących J. Czapskiego, spotkań wokół tematów paryskiej „Kultury”, emigracji po I i II wojnie, dyskusji panelowych w oryginalnym otoczeniu wystawowym.

Spuścizna Józefa Czapskiego w Muzeum Narodowym w Krakowie uzyskana w drodze testamentu, daru i zakupów w latach 1994-2010 składa się z następujących elementów:

- obrazy, rysunki, pamiątki

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

„Second life. Cyfryzacja i promocja zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego
via Nowe Media - wymiana najlepszych praktyk między muzeami z Liechtensteinu, Norwegii
i Polski”

- księgozbiór liczący blisko 1500 tytułów (książki, czasopisma, katalogi wystaw)

- archiwum – dokumenty i materiały osobiste, kalendarze i szkicowniki rysunkowe, *Dzienniki*, literackie i publicystyczne materiały warsztatowe, dokumenty Samodzielnego Wydziału Kultury i Prasy 2 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie tzw. Placówki, korespondencja, wycinki prasowe, varia.

Ponadto do ogólnie pojmowanej spuścizny J. Czapskiego w MNK należy także ofiarowane przez niego Archiwum jego siostry - Marii Czapskiej (1894-1981) publicystki, pisarki i historyka literatury zamieszkałej także w Maisons-Laffitte w l. 1947-1981, obejmujące:

- dokumenty i materiały osobiste, dzienniki, korespondencja, prace publicystyczne i varia

oraz

- archiwum rodziny Czapskich i rodzin spokrewnionych (XIX-XX w.) składające się z dokumentów osobistych, korespondencji, setek fotografii, odpisów dokumentów – częściowo pochodzące z Maisons-Laffitte, częściowo zbierane przez Marię Czapską i siostrzeńca J. i M. Czapskich – Jana (Janusza) Przewłockiego, które pozyskano dla Muzeum w l. 2008-2010.

Muzeum Narodowe w Krakowie pozostaje dłużnikiem Emeryka Hutten Czapskiego, jego wnuków: Józefa Czapskiego, Marii Czapskiej i członków rodu za pomnażanie archiwalnej kolekcji Czapskich, która była dotąd na bieżąco opracowywana i udostępniana.

Elementem spłacania tego długu było ukazanie się drukiem w 2008 r. *Inwentarza archiwum Józefa i Marii Czapskich* opracowanego przez Janusza Nowaka i Janusza Pezdę, obejmującego zawartość 521 rękopisów (sygnatur) wraz ze spisem pamiątek, rzeczy osobistych, obrazów i księgozbioru J. i M. Czapskich.

Pozyskana w latach 2008-2010 kolejna partia spuścizny archiwalnej Józefa i Marii Czapskich oraz rodzin spokrewnionych (z korespondencją Czesława Miłosza, Sławomira Mrożka, Konstantego Jeleńskiego, Daniela Halévy, rodów, Stackelbergów, Meyendorffów i Thunów)

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

„Second life. Cyfryzacja i promocja zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego
via Nowe Media - wymiana najlepszych praktyk między muzeami z Liechtensteinu, Norwegii
i Polski”

w ilości 163 rękopisów (sygnatur) została opracowana i będzie także udostępniona w postaci *Inwentarza Archiwum Józefa Czapskiego, Marii Czapskich i rodzin spokrewnionych*, który mamy nadzieję będzie opublikowany w 2017 roku.

Projekt PJC miał na celu podkreślenie pewnej ciągłości misji wybitnych przedstawicieli rodu Czapskich: Emeryka Hutten Czapskiego, którego kolekcja numizmatyczna, muzealna i księgozbiór dały podwaliny pod Muzeum Narodowe w Krakowie oraz jego wnuka Józefa Czapskiego malarza, pisarza i żyjącego na emigracji we Francji. Pawilon pozostający w kompleksie Pałacu Czapskich miał też na przykładzie ich działalności uwypuklić rolę dziejowej misji Muzeum Narodowego w Krakowie poprzez propagowanie dziedzictwa i dóbr kultury w Polsce i poza nią. Kolekcja Czapskich pomnożona spuścizną muzealną, archiwalną i biblioteczną J. Czapskiego w zamyśle Projektu stanowić miała stworzenie pomostu między Rosją, Polską i Zachodem (miejscami działalności Czapskich) i wzmocnić jeszcze bardziej rolę Muzeum Narodowego w tej misji, ponadto ukazać powojenne środowiska emigracji na Zachodzie i rolę w niej Józefa Czapskiego jako wybitnego przedstawiciela rodu w XX w.

Pawilon Józefa Czapskiego

„Second Life”

Należy przypomnieć, że projekt PJC miał podstawowe cele:

- kulturalny, edukacyjny, promocyjny

i skierowany był do :

- środowisk uczonych i badaczy z kręgu – historyków, historyków sztuki, historyków literatury XX wieku; studentów uczelni humanistycznych i artystycznych

- środowiska sztuki – malarzy artystów

- krytyków sztuki

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

- dzieci i młodzieży i wszystkich zainteresowanych sztuką XX wieku

Uwagi ogólne:

Pawilon JC otwarto 22 IV 2016 r. Po upływie blisko 9 miesięcy od jego otwarcia, patrząc z pewnego dystansu i z uwzględnieniem efektów pracy wielu osób w czasie trwania Projektu i po jego zakończeniu oraz wniosków i podsumowań, można stwierdzić, że nadszedł czas, aby na nowo podjąć pewne działania, proponowane w założeniach Projektu PJC oraz w okresie otwarcia Pawilonu. Ważnym posunięciem było powołanie w ostatnim czasie koordynatora PJC, którego kompetencje nie są na razie szerzej znane. Należy chyba rozważyć utworzenie zespołu, który byłby w stanie wypracować konkretną strategię działalności tej placówki, a tym samym długofalową politykę wystawienniczą i promocyjną w Pawilonie, co najmniej do 2020-2022 r., co było sugerowane także przez piszącego te słowa. Wydaje się ważnym przepracowanie lub odświeżenie pewnych konkretnych propozycji z projektu PJC lub skorzystanie także z porady wybitnych członków zespołu doradczego PJC i Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Emeryka H. Czapskiego. Wszystkie te działania zmierzać powinny w kierunku stworzenia dogodnych warunków dla działań w PJC, by był on miejscem żywym, aktywnym kulturalnie, w myśl zasad ustalonych w Projekcie.

Na tym tle pozytywnym elementem działalności od września 2016 r. – oprócz szeregu prezentacji samego Pawilonu i jego ekspozycji przez tzw. edukatorów, których poziom merytoryczny – co ważne należy stale podnosić – są wykłady w ramach cyklu *Oblicza dziennika* zorganizowane wg pomysłu młodych pracowników Działu Edukacji MNK. Jednakże wobec zamierzonych działań sprzed kilku laty, stworzenia z Pawilonu żywego i promieniującego miejsca oraz oczekiwań odbiorców ta propozycja to stanowczo za mało.

Myślę, że należy rozważyć powrót do propozycji przedstawionych w Projekcie PJC, a mianowicie wystaw malarstwa J. Czapskiego, kręgu kapistów i kolorystów, i wielu innych inicjatyw, gdzie Czapski będzie podmiotem, lub... przedmiotem działań edukacyjnych i promocyjnych. Nie stoi to i nie ma stać w kolizji z wszelkimi propozycjami zgłaszanymi na

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

2017 r. czy później, jednakże te ostatnie nie mogą być jedynymi propozycjami ekspozycyjnymi dla Pawilonu.

Digitalizacja:

Jej strategia służyć ma przede wszystkim podstawowym celom: ochronie oryginalnych, poddanych uprzednio konserwacji zabytków archiwalnych, bibliotecznych i pamiątek o znaczeniu europejskim i ogólnopolskim, a tym samym zwiększenie możliwości ich dostępu (jeśli prawo na to pozwoli) w kraju i poza jego granicami w systemie on-line, jeśli zaś nie, to udostępnianie powinno być ograniczone do lokalnej sieci komputerowej, np. w bibliotekach Muzeum Narodowego. Problem ten jest palący i musi być rozwiązany, tak aby zadowalał wszystkie zainteresowane strony.

I tak - w ramach projektu PJC do 2016 r. objęto digitalizacją:

- 421 rękopisów (sygnatur) archiwum Józefa Czapskiego, w tym dokumenty i fotografie osobiste, fotografie i diapozytywy obrazów i rysunków oraz 278 *Dzienników* malarza; dokumenty osobiste Marii Czapskiej, jak również setki fotografii rodzinnych Czapskich z XIX-XX w.

Wszystkie podane wyżej rękopisy archiwum J. Czapskiego i Marii Czapskiej zostały zarejestrowane i opisane w systemie bazodanowym MONA Muzeum Narodowego w Krakowie. Jednakże nie są one na razie dostępne szerszemu gronu badaczy poza naszą instytucją, a jedynie niektórym pracownikom Muzeum Narodowego. Na Portalu internetowym Muzeum pod adresem „Pawilon Józefa Czapskiego” umieszczone zostały on-line *Dzienniki* Józefa Czapskiego. Niestety, nadal pozostaje aktualna w obrębie naszego Muzeum konieczność rozważenia jak najszybszego, powszechnego udostępnienia zbiorów w bazie danych MONA.

„Second life. Cyfryzacja i promocja zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego
via Nowe Media - wymiana najlepszych praktyk między muzeami z Liechtensteinu, Norwegii
i Polski”

Udostępnianie zdigitalizowanej spuścizny J. i M. Czapskich dotyczy dwóch podstawowych kwestii:

- pierwsza: m i e j s c a korzystania z tego zbioru

oraz

- niemniej ważny problem związany z odpowiednią r o z d z i e l c z o ś c i ą zeskanowanego materiału,

pamiętając o tym, że zbiory archiwalne nie są materiałem do o g l ą d a n i a, jak w przypadku zabytków muzealnych, ale do czytania i studiowania. Nie uwzględnienie tego drugiego warunku stawia Muzeum Narodowe przed koniecznością udostępniania badaczom oryginałów spuścizny J. Czapskiego - *Dzienników* czy innych materiałów, co jest sprzeczne z założeniami Projektu PJC i prowadzonym uprzednio programem konserwacji i digitalizacji spuścizny i jej ochrony jako uznanego dziedzictwa narodowego. Jeśli udostępnianie on-line stoi w sprzeczności z obowiązującymi przepisami ustawy archiwalnej lub o ochronie danych osobowych, należy uwzględnić udostępnianie spuścizny rękopiśmiennej w lokalnej sieci komputerowej np. w bibliotekach Muzeum Narodowego, jak w przypadku książek z księgozbioru.

W ramach Projektu PJC podjęto digitalizację 33 książek z księgozbioru J. Czapskiego, głównie posiadających zapiski i uwagi Józefa Czapskiego oraz dedykacje odautorskie dla J. Czapskiego. Te opracowano w bazie danych SOWA i są dostępne dla zainteresowanych on-line na stronie Biblioteki Muzeum Narodowego w Krakowie.

Należy zastanowić się nad kwestią digitalizacji większej liczby książek z księgozbioru J. Czapskiego, uwzględniając wszystkie istotne i ważne dla Czapskiego dzieła, będące niejednokrotnie jedynymi egzemplarzami w Polsce. Jeśli stoi tu na przeszkodzie prawo *copyright*, to digitalizacja powinna uwzględnić wszelkie istotne zapiski własnoręczne J. Czapskiego, dające poznać nową sferę działalności artysty: „Czapski czytający”, a udostępnianie powinno dotyczyć tylko lokalnej sieci komputerowej np. w bibliotekach Muzeum Narodowego.

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

„Second life. Cyfryzacja i promocja zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego
via Nowe Media - wymiana najlepszych praktyk między muzeami z Liechtensteinu, Norwegii
i Polski”

W ramach „*Second Life*” projektu Pawilonu PJC należy w strategii digitalizacji uwzględnić dalsze materiały spuścizny rękopiśmiennej Józefa Czapskiego. Przede wszystkim powinny one objąć:

- szkicowniki Józefa Czapskiego, w których znajdują się rysunki malarza (sygn. MNK rkps 1867-1915 oraz 2423-2427), także te, które znajdują się w dziale Grafiki i Malarstwa MNK, stanowiące warsztat badawczy twórczości malarskiej artysty
- albumy i katalogi wystaw (sygn. MNK rkps sygn. 1916-1921 oraz 2441-2443)
- dokumenty Samodzielnego Wydziału Kultury i Prasy 2 Korpusu PSZ na Zachodzie tzw. Placówki z lat 1944-1949 (sygn. MNK rkps 2223-2243) pomocne badaczom zajmującym się historią Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i emigracją wojskową
- korespondencję Józefa Czapskiego (tzw. od... i do...) (sygn. MNK rkps 2244-2323 oraz 2456-2470).

W ramach digitalizacji spuścizny Józefa Czapskiego należy mieć także na uwadze fakt, że jej częścią jest także spuścizna jego siostry Marii Czapskiej pozostającej niejako w cieniu brata Józefa, niezwykle interesującej postaci, publicystki i historyczki literatury XIX w. Należy uwzględnić kwestię, że w najbliższej przyszłości – jak wskazują na to wyraźne symptomy – także jej życie i twórczość będzie obiektem zainteresowania badaczy. Dlatego niezbędne jest także kontynuowanie digitalizacji archiwum Marii Czapskiej i jego udostępnienie w takiej postaci, aby chronić oryginały, a zatem:

- dokumenty osobiste (sygn. MNK rkps 2471)
- dzienniki (sygn. MNK rkps 2477-2492)
- korespondencja (sygn. MNK rkps 2346-2348, 2354-2386 oraz 2497-2504).

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

Upowszechnianie:

W ramach tego zagadnienia niezbędna jest do przemyślenia kwestia wykorzystania Sali Wystaw Zmiennych I piętra w PJC pod kątem prezentowania samej twórczości Józefa Czapskiego w różnym kontekście - środowiska, w którym dojrzał jako malarz lub w okresie późniejszym jako samodzielny twórca. Jedną z propozycji upowszechniania malarstwa Czapskiego byłaby miesięczna czy też tygodniowa prezentacja obrazu mającego ciekawą historię np. z kolekcji muzealnej własnej, krajowej lub prywatnej. Ekspozycji towarzyszyć może niemniej interesujący szkicownik, list ze spuścizny Muzeum czy z rąk prywatnych, oraz wydany małym kosztem folder. Ten sam schemat ekspozycyjny dotyczyć może także części sali II piętra Pawilonu. Te działania mogą w sposób znaczący prezentować sztukę J. Czapskiego, ożywić sam Pawilon, gromadzić publiczność, oczywiście przy małych środkach i przy wydatnym wkładzie pracy własnej kadry kustoszy, działu promocji, edukacji i z pomocą mediów krakowskich.

Promocja:

W ramach działań promocyjnych, PJC należy potraktować z większą troską jako nowy Oddział (w ramach kompleksu Muzeum Czapskich), oraz wykorzystać odpowiedzialny i wysoki profesjonalizm osób, które będą starały się go promować. W ramach tych działań należy niejako „wprzęgnąć” PJC w programy kulturalne (szczególnie literackie) miasta Krakowa, aby coraz bardziej eventy, spotkania, imprezy prowadzone na stałe w nim czy wokół niego umieścić w programach wydarzeń nie tylko muzealnych, ale by znalazły się w obiegu szerzej pojętych wydarzeń na mapie kulturalnej Krakowa.

PJC powinien także – co uznać należy za normę w działalności Muzeum – funkcjonować jako ośrodek informacji i dokumentacji (bank danych) życia i działalności Józefa Czapskiego jako malarza, pisarza, publicysty, krytyka sztuki, świadka tragicznych wydarzeń XX w. Należy gromadzić informacje dotyczące malarstwa J. Czapskiego w rękach prywatnych i muzeach polskich i obcych, oczywiście za zgodą kolekcjonerów jego twórczości, monitorować aukcje

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

dzieł sztuki w Polsce i poza krajem, gdzie wystawiane są jego obrazy czy rysunki, stymulować projekty badawcze. Te same działania powinny dotyczyć osoby i twórczości Marii Czapskiej.

W związku z tym, o czym mowa wyżej, można spodziewać się głosów z Muzeum czy z spoza niego, że Józef Czapski nie był malarzem tej klasy co inni kapiści lub malarze jemu współcześni, jak np. Jan Cybis. Uważam, że takie sądy należy po rozważeniu stanowczo odrzucić, chociażby dlatego, że Czapski jako malarz był także intelektualistą, krytykiem sztuki, pisarzem, mającym rozległe kontakty z europejskimi intelektualistami i artystami, czego niejedynemu znanemu polskiemu malarzowi mógłby mu pozazdrościć. Przeczyć tym opiniom może także samo powstanie Pawilonu, obiektu, którego nie ma w Polsce niejedynemu wybitnemu malarzowi! Przeszkodą w pełnym poznaniu twórczości J. Czapskiego – jak wiemy - były bez wątpienia uwarunkowania polityczne do roku 1989. Wyjątek stanowić może – o czym należy wspomnieć - wystawa w Poznaniu po tzw. odwilży październikowej 1956 r., która pokazała europejskość, nowatorstwo, a tym samym i wartość malarstwa J. Czapskiego.

Co ważne, PJC powinien - nie przeceniając jego znaczenia - w połączeniu z Pałacem Czapskich stać się generalnie ośrodkiem moderacji badań nad dziejami rodu Czapskich na przestrzeni ostatnich 200-300 lat na wielu różnych polach: historii, muzealnictwa, czy szeroko pojętego dziedzictwa narodowego, bowiem Muzeum Narodowe gromadzi spuścizny archiwalne tego rodu obejmujące okres od XVIII w. Należy podejść do tego zagadnienia bardziej komparatystycznie, co wymaga większej otwartości i integralności w kontekście całej działalności Muzeum Narodowego.

Nie od rzeczy będzie nawiązać do prezentowanego w latach 2007-2008 pomysłu muzeów biograficznych w ramach MNK, które miały stać się także ośrodkami dokumentacyjnymi nad twórczością artystów, których spuścizny posiada Muzeum. Instytucja ma do tego i zaplecze, i pracowników, którzy bez wątpienia mogą liczyć na wsparcie ośrodków uniwersyteckich i badawczych. Nic jednak nie może się w tym względzie opierać na przypadkowości, ale na pełnym profesjonalizmie, długoplanowym działaniu, tak w obrębie promocji, edukacji, jak

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

„Second life. Cyfryzacja i promocja zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego
via Nowe Media - wymiana najlepszych praktyk między muzeami z Liechtensteinu, Norwegii
i Polski”

i projektów badawczych co jest zrozumiałe przez fakt, że MNK jest muzealną placówką naukową.

Mając świadomość wartości dzieła J. Czapskiego jako malarza, pisarza, świadka wieku i samego PJC, musimy jako Muzeum Narodowe mieć na uwadze fakt, że w 1919 r. właśnie w Krakowie na ul. Basztowej Czapski odkrył dla siebie Polskę i jej wartość jako dziedzictwo i cel działania. Pamiętając o tym, należy dołożyć wszelkich starań – w sferze organizacyjnej, promocyjnej i merytorycznej, aby stworzyć w Pawilonie miejsce żywe, aktywne, gdzie w 100-lecie tego wydarzenia i przez lata nie tylko najbliższe dzięki misji Muzeum – publiczność Krakowa i Polski na serio będzie odkrywać i poznawać twórczość Józefa Czapskiego, co zostało zapoczątkowane 22 IV 2016 roku!

Janusz Nowak

Kraków, 20. 03. 2017 r.

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, oraz środków krajowych.

